
HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

Egidius Strael en het personaat van Heerlen

Een charter gegeven te Brussel op datum van 31 mei 1460 licht ons met veel omhaal van woorden in over het principebesluit van Filips de Goede (1430-1467), hertog van Brabant en Limburg en heer van de Landen van Overmaas¹, om de inkomsten, verbonden aan de functie van het personaatschap der Heerlense Sint-Pancratiuskerk, te zijner tijd te vergeven aan Egidius Strael, proost op de Coudenberg te Brussel.

Alvorens aandacht te besteden aan de inhoud van dit charter is het gewenst de term „personaatschap” nader te bepalen, zowel begripsmatig als in zijn historische ontwikkeling.

Over de figuur „personatus” of „personaatschap” is in dit tijdschrift reeds eerder geschreven². Het kwam in de praktijk hierop neer, dat de landsheer het recht bezat om te beschikken over de inkomsten, verbonden aan de functie van pastoor van een vermogende kerk. Voor ons is dat moeilijk te begrijpen, maar in vroeger tijd was het een geaccepteerde figuur, dat zo’n „pastoor” de inkomsten van zijn parochiekerk trok zonder er evenwel de zielzorg uit te oefenen. Hiervoor werd een plaatsvervanger of een zogenaamde vicarius perpetuus aangezocht, die tegen een bescheiden inkomens belast was met de zielzorg.

De inkomsten werden toegewezen aan hooggeplaatste functionarissen, die elders hun ambt uitoefenden. Bekend is, dat anno 1357 Wilhelmus de Gorichem, secretaris van hertog Wenceslaus van Brabant, met het personaatschap te Heerlen werd begiftigd³. In 1418 was de reverendissimus dominus Johan de Opstal, secretaris domini ducis Brabantiae, onze Willem van Gorichem zowel in zijn hoge functie als in het Heerlense personaatschap op-

gevolgd. Als zodanig wordt hij nog in 1441 gesignaleerd⁴. Voor het jaar 1534 staat „die personaat vander kercken van Herrle, meester Gilles van den Blocquerien“, vicaris-generaal van het bisdom Luik, genoteerd⁵. In 1612 overleed heer Carel Maes, bisschop te Gent en „personaat tot Herlen“⁶.

Het personaatschap gaat in wezen terug op het uit de vroege middeleeuwen stammende eigenkerkenrecht⁷. Vele plattelandskerkjes dankten hun ontstaan aan de lokale gezagsdrager tevens grondheer, die op zijn eigendommen een kapel liet bouwen. Zo ontstond begrijpelijkerwijze de opvatting van de „eigen“-kerk van de heer en een stapje verder het begrip „eigenkerkenrecht“.

De invloed, die de heer of graaf door de uitoefening van dit recht kreeg, liep op misbruiken uit, zodat het gezag van de dioceesane bisschop ernstig in de knel kwam. Tegen deze praktijken ontstonden reacties onder paus Gregorius VII (1073-1085). De concilies van Lateranen van 1123 en 1139 hielden er zich mee bezig, wat uitliep op een doctrine, gecodificeerd bij het Decreet van Gratianus rond het jaar 1140. Voortaan was het aan leken verboden nog kerken in eigendom te hebben. De leek mocht geen kerk wegschenken of verkopen noch zich bedienen van de inkomsten van de kerk ten eigen bate. Het was hem wel toegestaan de kerk te verdedigen, te beschermen en een bekwaam bedienaar voor te dragen. Deze gedragsregels deed het zogenaamde patronaatsrecht van de heer of graaf ontstaan. De Annales Rodenses illustreren deze gang van zaken met een bericht op het jaar 1120. Graaf Adolf van Saffenberg, zoon van de stichter van Rolduc, terugkerend van zijn Rome-reis, zag op advies van de paus af van zijn bezit van de parochiekerk te Kerkrade en schonk haar aan de abdij⁸.

Dat het ontstaan en het voortbestaan van de Heerlense Sint-Pancratiuskerk, voordien Sint-Andreaskerk(je), te maken hebben met deze toestanden, kan aan de hand van het relaas van de pauselijke kerkwijding te Voerendaal anno 1049 worden gemotiveerd⁹. In de tekst is eenvoudigweg sprake van „de nostro proprio allodium quod dicitur Herle“, waarbinnen Udo of Otto van Toul-Heerlen drie kerkjes had staan: de nieuwgebouwde Sint-Laurentius te Voerendaal, de Sint-Andreas-apostel te Heerlen en de Sint-Martinus te Welten. Udo beschikt over de inkomsten dezer kerkjes als zijn eigendom en geeft er een bestemming aan ten profijte van de Sint-Gangulfuskerk, gelegen in zijn bisschopsstad Toul (Noord-Frankrijk).

Wanneer we anno 1281 Frederik van Wickrade, kamunnik van de Sint-Gereon te Keulen als „persona“ der Heerlense Sint-Pancratius moeten noteren, is dit gegeven een duidelijke aanwijzing, dat de beschikking over het inkomstenpakket van de Sint-Pancratiuskerk in de familie van Udo van Toul-Heerlen gebleven was. Na zijn overlijden immers, 14 juli 1069, is het allodiale Heerlen in

handen gekomen van één van de neven, die zich „graaf van Ahr” ging noemen. „Theodorici comitis de Are cui proprium erat Herle”¹⁰. Door huwelijk zijn de Wickrades verwant geraakt aan de Ahrs, zodat het begrijpelijk wordt, dat een Wickraadse kanunnik te Keulen in 1281 de personaatsinkomsten trok van de Sint-Pancratiuskerk¹¹.

Van dit alles blijft als wezenlijk over het gegeven van het ontstaan van kerkjes door de wil van de grondheer, tevens meestal gezagsdrager. Met de definitieve vestiging van het landsheerlijk gezag der Brabantse dynastie in onze regio is het patronaatsrecht eveneens op „Brussel” overgegaan. Zo wordt het bestaan van het charter van 1460 in zijn relatie tot Heerlen historisch verklaard.

Dit charter nu is uitgevaardigd naar aanleiding van het verzoek van Egidius Strael om verhoging van zijn inkomsten als proost van het klooster en de kerk van de heilige Jacobus op de Coudenberg te Brussel. Hiermee beoogde hij onder meer een betere verzorging van de eredienst in genoemde kerk of klooster te kunnen bevorderen. Met name worden de inkomsten genoemd van de parochiekerk van Sint Petrus te Gulpen, de kerk van Cheratte in het land van Dalhem en van het personaat der Sint-Pancratiuskerk te Heerlen.

Voor het verkrijgen van zulke extra-inkomsten had men op de kanselarij een eigen archieffonds gevormd onder de benaming „*rolle des dignitez, egliesnes, prebendes, cures, conferies, hospitaux et autres benefices du patronage etc.*” Op het verzoek van Egidius Strael werd door hertog Filips de Goede gunstig beschikt.

De hertogelijke beschikking is in het Latijn geredigeerd. Op het bestaan van dit document vestigde de heer Crutzen mijn aandacht. Hij vond hiervan een aantekening tijdens één van zijn bezoeken op het Algemeen Rijksarchief te Brussel, waar hij nasporing deed over Gulpen. Toevallig bleek Heerlen gelijktijdig met Gulpen in dit document te worden vermeld, zodat zijn vondst ook voor Heerlen van betekenis werd. Later verschaftte de heer Jamar mij een inventarisvermelding onder de „*Archives ecclésiastiques étrangers*”. Hij verzorgde ook de vertaling in het Nederlands en voorzag deze van noten. Het document is in een regelmatig Gothisch lettertype geschreven en in goede staat gebleven. Het zegel ontbreekt.

Belangrijk is voorts nog de dorsale aantekening, dat wil zeggen het op de rugzijde van het document aangebrachte bericht, dat Egidius Strael op 24 juli 1466 vier priesters tot zijn gevolmachtigden aanstelde om het lijflijke, werkelijke en feitelijke bezit van het patronaat te Heerlen te nemen, dat door de dood van Nicolas Longy vacant gekomen was. Tevens gaf hij opdracht ervoor te zorgen, dat hij tot die kerk toegelaten en er geïnstalleerd zou kunnen worden, waarvan te Brussel een notariële akte werd opge maakt¹².

NOTEN:

1. De betiteling van „heer“ van de Landen van Overmaas komt voor het eerst voor in het additionele Blijde Inkomstecharter voor Limburg-Overmaas van 6 oktober 1430.
2. F. Crutzen, Over het personaat van de Pancratiuskerk te Heerlen, anno 1466, in: Het Land van Herle, 1971, blz. 50-53 (met afbeelding van de akte van 10 augustus 1466).
3. A. Verkooren, Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des pays d'Outre-Meuse, XL, 1911, II, 1e partie, akte nr. 1247-bis (vóór 1 juni 1357).
4. P. Peters, Geestelijke bestuurders van Heerlen, in: 40 Jaren Spoor en Mijnen in Zuid-Limburg, Heerlen 1936, blz. 182-185.
5. L.E.M.A. van Hommerich, Bijdrage tot de geschiedenis van Heerlens kerkelijk verleden, in: Het Land van Herle, 1957, blz. 21-48.
6. Eugène Vreuls, Het personaat te Heerlen, in: De Maasgouw, 1930, blz. 64-65.
7. E. de Moreau, Histoire de l'Eglise en Belgique, Brussel 1945, III, 8e hoofdstuk: Patronage et dimes, blz. 379 e.v.
8. Annales Rodenses, 1120, fol. 8 r. Editie P.C. Boeren en G.W.A. Panhuysen, Assen 1968.
9. J. Tesser, Kerkwijding te Voerendaal door paus Leo IX in 1049, in: De Maasgouw, 1949, blz. 49-58.
L.E.M.A. van Hommerich, De vroegste tijden van ons christendom, in: Analecta bisdom Roermond, september 1950.
10. Annales Rodenses, 1121, fol. 9 r. Editie P.C. Boeren en G.W.A. Panhuysen, Assen 1968.
11. Bulletin Institut archeologique liégeois, 1869, IX, blz. 361.
12. Blijkens charter van 10 augustus 1466 gaf Filips de Goede aan de drossaard van het Land van Valkenburg opdracht het personaat van Heerlen onder zijn beheer te stellen, totdat een opvolger zou zijn benoemd. Zie F. Crutzen, a.w.

BIJLAGE

Vertaling van het charter van 1460.

Philippus, bij de gratie Gods hertog van Bourgondië, Lotharingen, Brabant en Limburg, graaf van Vlaanderen, Artois en Bourgondië, palatijn van Henegouwen, Holland, Zeeland en Namen, markgraaf van het Heilige Rijk en heer van Friesland, Salins en Mechelen:

Onze hertogelijke hoogheid brengt ons ertoe om onze aandacht niet ten onrechte te richten op datgene waardoor de levensomstandigheden van de kerken en geestelijken, met name van hoogwaardigheidsbekleders die aan ons onderworpen zijn, door voordelen en privileges dragelijk gemaakt worden en waardoor met grote ijver en maatregelen zorg gedragen wordt voor hun aanzien en levensomstandigheden, opdat deze niet zullen verslechteren doordat de vergankelijkheid van wereldse zaken te grote aandacht bij hen

krijgt.

Natuurlijk begrijpen wij dat het ambt van proost in het klooster „de heilige Jacobus” van de Reguliere Kanunniken van de orde van de H. Augustinus te Coudenberg in Brussel, in het diocees Kamerijk, in waardigheid niet onderdoet voor de onze, maar dit belangrijke en hoogstaande ambt is daar zo weinig in aanzien dat de proost van dat klooster, die - naar wij uit betrouwbare bron vernomen hebben - nauwelijks 12 gouden kronen meer krijgt dan de overige kloosterlingen van dat klooster bij de gemeenschappelijke jaarlijkse verdeling, niet de op hem drukkende lasten kan dragen en de staat voeren overeenkomstig de waardigheid van zijn ambt, zoals dat moet, als hij niet van elders geholpen wordt. Dit zou leiden tot geringschatting van dat klooster en tot een niet gering en verachtelijk schandaal voor de regerende proost.

Zoals echter de huidige proost, de eerbiedwaardige eerwaarde heer Egidius Strael, in zijn verzoek heeft uiteengezet, zou hij de op hem drukkende lasten kunnen dragen en zijn staat behoorlijker en daardoor beter kunnen voeren - waaruit ook een uitbreiding van de eredienst in genoemde kerk of klooster zou voortkomen - indien de inkomsten van zijn ambt als proost voor altijd zouden verbonden worden met de inkomsten van de parochiekerken, de H. Petrus te Gulpen en de H. Maria, Petrus en Paulus te Thonnen - uit hoofde van Brabant - en van Charat in Frankrijk - uit hoofde van Limburg -, evenals met de inkomsten van het personaat¹ van de Pancratius te Heerlen met wat daarbij hoort, - uit hoofde van Valkenburg-, onze hertogdommen en heerlijkheden waarover wij het volledige patronaatsrecht uitoefenen.

Daarom werd ons namens de genoemde heer Egidius Strael nederig gesmeekt dat wij welwillend zouden toestaan de genoemde parochiekerken en het personaat voor eeuwig te verbinden met de inkomsten uit het ambt als proost met de volledige jurisdictie en met alle rechten en toebehoren, zo gauw als één van deze kerken of alle gezamenlijk vrijgekomen zouden zijn door vertrek of dood of wat voor een oorzaak ook.

Wij staan dit toe ter wille van de status en de bescherming van de heer Egidius Strael die - zoals wij begrepen hebben - uit een edel geslacht stamt en die onze beëdigde raadsheer is, en ter wille van de status van de proost die na hem regeert ter ere van God en zijn Moeder de Maagd Maria, het Levenschenkende Heilige Kruis waarvoor het volk in genoemd klooster een uitzonderlijke verering heeft, ter ere van Jacobus de Oudere, de apostel en patroon van dat klooster en ter ere van de hele hemelse hiërarchie en uitbreiding van de eredienst en voor het zieleheil van onze geliefde echtgenote, de hertogin, en onze zoon Karolus van Bourgondië, graaf van Charolais, en onze voorgangers, erfgenamen en opvolgers.

Wij verbinden voor altijd de genoemde drie parochiekerken nl. die van Gulpen, Thonnen en Charat, en het personaat van Heerlen met wat daarbij hoort, waarover wij, gezamenlijk en afzonderlijk - zoals gezegd werd - het volledige patronaatsrecht uitoefenen en welke jaarlijkse waarde zij ook hebben, met de inkomsten van de proost van het klooster van Coudenberg, wanneer deze kerken vrij zijn of vrij worden. Wij doen dit louter en alleen door onze vrijgevigheid, ter ondersteuning van de lasten en ter wille van de behoorlijke omstandigheden van de regerende proost en tot uitbreiding van de eredienst voor ons en onze erfgenamen en opvolgers, de hertogen en heren van Brabant, Limburg en Valkenburg. Altijd zullen wij zorgen voor de

huidige en na hem regerende proost van dat klooster door de opbrengsten van de parochiekerken of één van hen en door het personaat met wat daarbij hoort, gezamenlijk of afzonderlijk; wij doen dit door zowel de huidige als de na hem regerende proost die opbrengsten te geven krachtens de onderhavige akte en wel zodanig dat de huidige of dan regerende proost het lijflijke, werkelijke en feitelijke bezit van die parochiekerken en het personaat van Heerlen mag en kan krijgen en voor eeuwig bezitten en besturen door zichzelf of door een geschikte plaatsvervanger of plaatsvervangers en zodanig dat hij de vruchten, de opbrengsten en de inkomsten voor eigen gebruik en nut en van de inkomsten van zijn ambt als proost mag en kan aanwenden zonder daarvoor de toestemming van ons en onze opvolgers en erfgenamen af te wachten. Dit kan natuurlijk alleen wanneer de rectoren of één van hen van de genoemde parochiekerken en het personaat met wat daarbij hoort weggaan of sterven en zij, of één van hen, zodoende onze parochiekerken en het personaat met wat daarbij hoort zonder bediening achterlaten.

Wij willen echter dat in iedere parochiekerk afzonderlijk, welke dan ook, en in het personaat met wat daarbij hoort door de proost iemand - eventueel van de orde - wordt aangesteld tot eeuwig vicaris² en dat voor hem van de vruchten, inkomsten, opbrengsten en rechten van die parochiekerken en het personaat van Heerlen de 'congrue portie'³ wordt gereserveerd, waarvan deze vicaris kan leven, zich gemakkelijk onderhouden, de bisschoppelijke rechten betalen en andere op hem drukkende lasten naar behoren dragen en anderszins, zodat door de genoemde proost er zorgvuldig voor gezorgd wordt dat de eredienst in die parochiekerken en in het personaat van Heerlen met wat daarbij hoort niet verminderd of beëindigd wordt maar daar goed en prijzenswaardig bewaard en behouden blijft.

Daarom bevelen wij iedereen - ook de geestelijken, welke functie zij ook uitoefenen - evenals de hofbeambten en onze andere onderdanen in Brabant, Limburg en Valkenburg en alle andere die dit aangaat of het in de toekomst zal aangaan.

dat zij de voornoemde heer proost of diens wettige gevolmachtigde onmiddellijk en zonder enige tegenspraak, wanneer en zo dikwijls zij krachtens de onderhavige akte hierom verzocht zijn of één van hen verzocht is, in het bezit zullen stellen van het lijflijke, werkelijke en feitelijke bezit van de genoemde parochiekerken en het personaat van Heerlen met wat daarbij hoort, wanneer deze of één van hen vrijgekomen is, zoals gezegd wordt krachtens deze akte en zonder nader bevel af te wachten.

en dat zij hem, wanneer hij in het bezit daarvan gesteld is, zullen verdedigen en handhaven en ervoor zullen zorgen dat aan hemzelf of zijn wettige gevolmachtigde uit alle vruchten, inkomsten, opbrengsten en rechten van die kerken en het personaat van Heerlen met wat daarbij hoort volledig betaald wordt

en dat diegene die hem in het bezit stelt, hem verdedigt, hem handhaaft en er voor zorgt, zoveel als in zijn macht ligt, dat hem betaald wordt op een passend en geschikt tijdstip.

Tot getuigenis hiervan hebben wij ons zegel aan het onderhavige geschrift gehangen. Gegeven in onze stad Brussel 31 mei 1460.

Dorsale notitie:

In het jaar (14)66, tijdens de 14e indictie, op 24 juli heeft de heer Egidius Strael, die met goddelijke toestemming proost is van het klooster van

de H. Jacobus te Coudenberg in Brussel, diocees Kamerijk, zowel uit eigen naam als die van het klooster tot zijn gevolmachtigden aangesteld op de beste manier waarop dat kon gebeuren, de heren Johannes, proost van Limbourg van de orde van de H. Augustinus⁴, Johannes Esselen, Johannes Fabri en Egidius de Vriese, priesters van het bisdom Luik en Kamerijk.

Hij droeg hen op - en ieder van hen had evenveel macht als zij alle verzamelijk - om het lijflijke, werkelijke en feitelijke bezit van het personaat van de parochiekerk van Heerlen in het diocees Luik te nemen, dat vacant was door de dood van Nicholas Longy, tijdens zijn leven rector van die kerk.

Tevens gaf hij hen de opdracht ervoor te zorgen dat hij tot die kerk toegelaten en er geïnstalleerd werd met de plechtigheden die bij religieuze zaken vereist zijn en dat zij bij de ziel van hun opdrachtgever de gewone vereiste eden zouden afleggen en alles doen wat vereist, rechtens en nuttig was, waarbij hij beloofde dat hij datgene wat door genoemde gevolmachtigden of één van hen geregeld was, zou handhaven en waarbij hij hen onthief van alle last om genoegdoening te geven, met de bekende clausulen.

Aangaande deze voornoemde gebeurtenissen heeft diezelfde opdrachtgever mij, notaris etc., gevraagd om voor zich en zijn gevolmachtigden een notariële acte op te maken. Dit is geschied te Brussel, diocees Kamerijk, in het woonhuis van mij, notaris, met de getuigen die hiervoor speciaal aangezocht werden: de heren Petrus Fabri, Johannes Maghnus (?), priesters, en Johannes, cantor clericus⁵ van het diocees Kamerijk.

Zo is het. J.C. de ..., notaris.

NOTEN BIJ DE VERTALING

1. Onder personaat wordt in het kerkelijk recht verstaan „ieder beneficium met zielenlast“. (W. Nolet en P.C. Boeren, Kerkelijke instellingen in de Middeleeuwen, Amsterdam 1951, blz. 326).
2. De mogelijkheid bestond om pastoor te worden van een plaats maar zich te ontdoen van de residentie aldaar en de functies. De pastoor was dan wel verplicht iemand aan te stellen in zijn plaats om het ambt waar te nemen. Deze man bleef altijd vicarius en is te beschouwen als de eigenlijke pastoor. (Cfr. Nolet-Boeren, a.w. blz. 326).
3. De pastoor, ook al resideerde hij niet, had natuurlijk de inkomsten uit de parochie. Het spreekt vanzelf dat hij aan de vicarius een behoorlijk deel voor diens levensonderhoud moest afstaan, dat overigens vaak niet meer dan een hongerloon was. (Cfr. Nolet-Boeren, a.w. blz. 327).
4. Dat is Johannes Ripelman, kanunnik der abdij Kloosterrade, die de eerste proost was van de in 1460 opgerichte proosdij te Limbourg. Tevoren was hij pastoor van het nabijgelegen Goé. In 1469 werd hij tot abt van Kloosterrade gekozen. Hij overleed op 1 november 1480.
5. „De cantor heeft de leiding van de liturgie, voornamelijk van de koorzang in die zin, dat hij bepaalt, wat door ieder van de koorleden moet worden gezongen.“ (Nolet-Boeren, a.w. blz. 794).
Deze Johannes heeft alleen de lagere wijdingen ontvangen en wordt daarom clericus en geen presbyter genoemd.

De Heihoven onder Heerlen en de Heihof onder Nieuwenhagen

Heihof is een voor de hand liggende benaming voor een boerenhoeve, ontstaan door het in cultuur brengen van heide. Zo is er een Heihof te Arendsgenhout, gemeente Hulsberg, te Bahnenheide in de gemeente Bocholtz en ook in de gemeente Ubach over Worms bij Abdissenbos, daar echter beter bekend als „ der Knienshof van Roex“. Hoe kwam nu Heerlen aan zijn Heihoven (in het meervoud)?

Tot omstreeks 1650 lagen bij de waterlopen in de omgeving van de Heksenberg grote, meestal leenroerige, hoeven zoals de Heerweg, Mussenbroek (met de later erbij getrokken boerderij Erkenpoel¹), Mezenbroek, Leenhof en Kakert. De grote heide tussen Palemig (ook bekend als Palenberg of Palenbroek), Heksenberg, Brandenburg (waar nu de gemeenten Heerlen, Brunssum en Nieuwenhagen zo opvallend in een punt samenkomen) en de Ouverberg (waar de staatsmijn Hendrik kwam) was nog ongerept gebleven. Wel liepen door dit honderden hectaren grote heidegebied sinds eeuwen de oude handelsweg van Maastricht naar Geilenkirchen en de weg van Amstenrade naar Nieuwenhagen, welke laatste nu luistert naar de namen Weg van Amstenrade naar Nieuwenhagen, Kaalweg en Voortstraat. Zij liepen over een hoogte. Ten noorden van deze hoger gelegen strook watert het terrein af als brongebied van de Rode Beek en naar het zuiden zoekt het regenwater zijn weg naar de Caumerbeek.

Als zuidelijk deel van het recreatiegebied Brunsummerheide heeft het gebied grote landschappelijke waarde. Geologisch is het landschap bekend als Tertiair eiland van Heerlerheide, omdat rond de Heksenberg de lössgrond en hier en daar ook de verdere kwartaire formatie ontbreekt en het pliocene witte zand aan de oppervlakte ligt. Het miocene zilverzand —meestal ingesloten tussen tertiaire bruinkollagen— is er, blijkens de veelvuldige grondboringen tussen 1960 en 1970 verricht, op een diepte van 5 meter al te vinden en kan, als het onder meer aan de hoge eisen van minimaal ijzergehalte en een bepaalde korrelstructuur voldoet, zeer geschikt zilverzand opleveren. Voorlopig is er nog akker- en weideland en een recreatiegebied, waar herder Arends met zijn kudde rondtrekt.

De eeuwen door was deze heide gemeenschappelijk bezit, zogenaamde gemene heide, voor de omwoners, die er economisch profijt zochten. Dat bracht echter geen geld in het laadje van de overheid, die veel geld nodig had. Dat er grondstoffen zaten, onder meer hier en daar dikke lagen grind en rivierzand, afgezet in de tijd dat

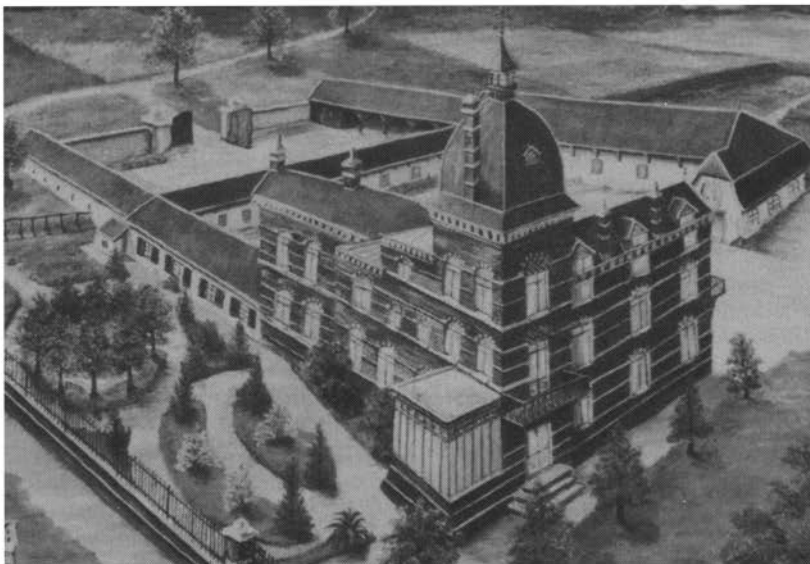
hier de Rijn en de Maas om beurten hun beddingen hadden, wisten de heren destijds nog niet. Ze waren tevreden met de opbrengst van de grondverkoop met verplichting tot het in cultuur brengen van de grond.

Door de Vrede van Munster (1648) en de uiteindelijke gebiedsverdeling bij het Partagetractaat (1661) was de vrijheid en hoofdbank Heerlen, waartoe behalve de huidige gemeente Heerlen ook Voerendaal en Nieuwenhagen behoorden, generaliteitsland geworden. Dit betekende, dat de gemene gronden, die in gemeenschappelijk gebruik bij de omliggende kerspels waren, beheerd werden door Den Haag. Om aan geld te komen, gaf de Raad van State der Verenigde Nederlanden ongebroken heide in octrooi. Daarbij werd de heide uitgegeven onder de voorwaarde, dat er een cijns, het sprinkhennegeld, jaarlijks betaald moest worden aan de Domeinen. De eerste acht jaren was men cijnsvrij, daarna moest de halve schat (grondbelasting) betaald worden en zeven stuivers per bunder aan sprinkhennegeld. Ook kleine boeren profiteerden van deze verkoop van de ongebroken hei om hun bestaansmogelijkheden te verbeteren, maar de kapitaalkrachtige familie Heldewier (ook geschreven Heldevier) pakte het in het groot aan.

Het geslacht Heldewier kwam oorspronkelijk uit Mons (Bergen)² en dreef in het begin van de zestiende eeuw handel in lakense stoffen en dergelijke. Door huwelijken van hun afstammelingen kwamen de Heldewiers ook in de textielhandel van Frankfort aan de Main, Antwerpen, Keulen, Hanau en Maastricht. Jacob Heldewier, gedoopt te Frankfort aan de Main op 2 september 1617, werd schepen en raad te Maastricht (onder meer in 1659) en regent van het weeshuis in 1671 en stierf vermoedelijk te Maastricht of omgeving op 9 februari 1692. Hij trouwde (ondertrouw te Maastricht 14 augustus 1644) met Sara (de) Buirette, geboren te Weiden (Rijnprovincie) op 29 april 1628. Hij en zijn nakomelingen zochten het meer in de goede militaire banen en bestuursfuncties. Waals hervormd zijnde kwam de familie daarvoor in de Republiek wel in aanmerking. In de tijd dat er praktisch geen geldbanken waren, verstrekte de familie hypotheken en nam geldleningen over. Hiervan zijn in de archieven verschillende gevallen te vinden. Ook kochten en verkochten zij grond, boerderijen en dergelijke. Zo kocht Jacob Heldewier uit Maastricht in 1634 voor de bank Heerlen 40 bunder heideland langs de Heerenweg te Heerlerheide. Tot voor kort stond op de kadasterkaart voor die grond de naam Heldewierskamp, nu is het de Maria Christinawijk. Waarschijnlijk is deze grond in bewerking gegeven aan de pachter van de hoeve Heerenweg.

Op 8 augustus 1670 verkochten de Staten Generaal van de Republiek der Verenigde Nederlanden publiek 203 bunder heidegrond in de Heerler heide³. Op de verkoopdag regende het en waarschijnlijk daarom kwamen geen kopers voor kleine percelen

opdagen. Toen kocht Jacob Heldewier de hele massa voor 80 gulden per bunder, totaal 16.292 gulden en 15 stuivers. Dit complex moet gelegen hebben in het grote dal tussen Laag Palemig en de eerder vermelde waterscheiding en lag dan in de latere gemeenten Heerlen, Nieuwenhagen en Schaesberg. Hier en daar zullen de bewoners van Palemig, Schandelen, Nieuwenhagen en Heerlerheide nog wel kleine percelen in bezit hebben gehad. In ieder geval ging een lap woeste heide voor de gemeenschap verloren. Wel zal men werkcompensatie gevonden hebben bij het breken van de heidegrond van Heldewier.



De monumentale Heihof in Nieuwenhagen, gebouwd door ir. Menten.

Op de nieuw gebroken heide werd weldra een hoeve gebouwd op een plek, waar een poel was met water voor het vee en een put geslagen voor drinkwater. Deze laatste was 10 meter diep en is nog op het binnenplein van de hof aanwezig. Zo is langzamerhand onder de bank Heerlen de hof in de hei of de Heihof (of nog deftiger Heyendael = dal in de hei) ontstaan met enkele kleine vakwerkhuisjes voor het hulppersoneel er vlakbij. Deugdelijk bouwhout was er in de buurt voldoende voorradig en op niet te grote afstand vond men ook wel leem. Mergelblokken zijn slechts sporadisch verwerkt, bijvoorbeeld in de boog van de ingangspartij. De gewelfde kelders van baksteen zijn ook nog aanwezig. Brand heeft er blijkens nu nog aan te wijzen brandsporen op de zware eikenhouten balken meer dan eens gewoed. Bij gebrek aan

bluswater en mankracht werd dat een ramp. Oude bewoners ter plaatse vertellen nu nog het verhaal van hun grootouders over de twee jaren brand namelijk Nieuwjaarsnacht 1899 op 1900. De ingangspartij raakte sindsdien in verval.

Jacob Heldewier en zijn echtgenote Sara Burette bepaalden op 1 september 1688, dat de hof Heydael met de nieuwe bouw en twee kleine huisjes, land, bos heide enzovoorts, gelegen tussen de graven, met alle toebehoor na hun overlijden zou toevallen aan hun beide zoons Jean Jacques en Johan. Wat de acht andere kinderen kregen vermeldt het verhaal niet.

Jean Jacques Heldewier, overste-luitenant van beroep, verstrekt op 2 februari 1709 100 ducats of 500 gulden hypotheek aan Gerrit Wetzels. De akte werd gepasseerd op Heydael. In deze tijd moet hij er toe zijn overgegaan een grotere en mooiere hof te bouwen op ongeveer 1000 meter afstand van de oude en 10 tot 15 meter hoger gelegen. Dit is af te leiden uit het graven van een nieuwe put in de heide, waarbij een ernstig ongeluk gebeurde⁴. Op 21 oktober 1722 gaf Frans Leenaerts, meester metselaar, te kennen dat één van zijn knechts, genaamd Frans Tants, verongelukt was bij het maken van een put, die Leenaerts in de heide bij de heer overste-luitenant Heldewier had aangenomen te maken en begonnen was te graven. De knecht was door het instorten van de grond doodgebleven. Deze ruim 20 meter diepe put is nog aanwezig op de Heihof die nu in de gemeente Nieuwenhagen is gelegen.

In 1725 moet deze nieuwe hof, voortaan geheten Bovenste Heydael ter onderscheiding van de oude hof, die terecht Onderste Heydael ging heten, klaar zijn geweest. Als op 3 oktober 1725 aartshertogin Maria Elisabeth, op weg van Mülheim aan de Rijn naar Brussel, door Limburg reist, moet de gouvernante van de Oostenrijkse Nederlanden en zuster van Karel VI door de Hoog Mogende Heren in Den Haag beleefdheidshalve geholpen worden van Maastricht tot Tongeren. Deze escortehulp eiste 92 paarden en 81 man uit de bank Heerlen. 51 hofsteden zetten elk één paard en één man in en daarbij worden onder andere genoemd: de hoeve Heerweg en de twee Heihoeven. Deze twee Heihoeven kwamen wel met twee paarden maar slechts met één knecht⁵.

Na de begrafenis van Jean Jacques in de Waalse kerk te Maastricht op 27 januari 1736 brak er onenigheid uit onder de erfgenamen. De inventaris, door mr. Johan Willem Heldewier opgemaakt, werd door mr. Laurens Ghijsen aanvankelijk verworpen. Het betrof de goederen van hun grootouders Jacob Heldewier en Sara Burette en van hun oud-oom Johan Burette. Eerst op 21 juni 1751 werd de ruzie bijgelegd. Genoemde Jan Willem Heldewier komt in 1738 voor als regerend vader en zijn echtgenote, Gerarda Vos, in de jaren 1732, 1746 en 1749 als regerend moeder van het „Weeshuys der Stad Maastricht“.

In 1755 wordt Mathijs Hall, gehuwd met Maria Vreuls, genoemd als pachter van de Heihof. In 1760 en 1761 woonde Willem Scheepers, gehuwd met Anna Catharina, de dochter van Mathijs Hall, op de Bovenhof Heydael.

Op 1 juli 1765 overhandigde de gerechtsbode van Heerlen copieën van een overeenkomst inzake de halve opbrengst van het goed, genaamd de Heyde of Heydall, tussen mevrouw Gerarda Voss, weduwe van mr. Jan Willem Heldewier, en mevrouw Judith Halkett, weduwe van Jan Adolph Heldewier gesloten, aan beide pachters, te weten Hendrik Roosboom op Heydael en Willem Scheepers op de Heyhof (waarmee bedoeld moet zijn Bovenste Heydael).

Op 1 juli 1768 wordt er een overeenkomst gesloten inzake het goed Heydael. Hierbij zijn betrokken: 1. mevrouw Johanna Ester Heldewier, douairière van zijne excellentie de heer Benjamin de Guy, in leven luitenant-generaal der troepen van de Staat der Verenigde Nederlanden; 2. mr. Abraham Vos en mejuffrouw Catharina Johanna Vos; 3. mevrouw Johanna Gerarda Heldewier, gehuwd met mr. Hubert Emile van Panhuys, gezworen raad der stad Maastricht; 4. mevrouw Arnolda Elisabeth Heldewier, gehuwd met de weledelgestrenghe heer J.A.C. de Salve de Bruneton, kapitein in het regiment van de heer generaal-majoor De Salve. Zij dragen hun erfdelen over aan de gebroeders Charles Heldewier, luitenant onder de Hollandse Guardes te Voet, en mr. Jan Willem Heldewier jr., schepen te Maastricht.

Deze Jan Willem Heldewier werd op 9 april 1741 te Maastricht geboren en op 11 april van dat jaar aldaar in de Waalse kerk gedoopt. Hij studeerde rechten, werd schepen van Valkenburg, was in 1752 gezworen raad en schepen van Maastricht, van 1760 tot 1794 drossaard van Valkenburg, vice-schout van Heerlen en ontvanger-generaal van het Staatse Land van 's-Hertogenrade. Op 2 april 1769 trouwde hij in de Waalse kerk te Maastricht met Jeanne Sebilla (de) Vignon, geboren op 25 september 1750 en gedoopt op de 27ste van die maand te Maastricht. Uit dit huwelijk werden 16 kinderen geboren, allen gedoopt in de Waalse kerk te Maastricht⁶. Ze kregen allemaal hoge posten.

Op 27 juli 1778 verstrekte mr. J.W. Heldewier, heer en eigenaar van de hoven Heydael en aanhorige heidevelden, een hypotheek aan Reinier Quaetvlieg, erfpachter „der bannaal Caumer Moolen“. De akte werd op Heydael gepasseerd voor notaris Cornelis Swildens van Voerendaal in tegenwoordigheid van de getuigen Reinier Roosboom, halfwin op onderst Heydael, en Jan Weerds, knecht van de heer Heldewier en wonende bij de Bovenhof Heydael.

Op 28 november 1781 wordt als halfwin op Heydael genoemd Hubertus Meys en als knecht van de heer Heldewier Johan Hendrik Wiegant. Op 16 december 1782 was Mathijs Theunissen half-



Poort met er boven een omlijst raam, enige jaren geleden door de OGON afgebroken. Dit was het restant van de „deftige” toegang tot het binnenplein toen alles nog één geheel was.

win op de Onderste Heyhof.

Op 26 november 1787 leende mr. Johan Willem Heldewier, oud-schepen van de Hoge Brabantse Gerechte van de stad Maas-tricht en schout van de hoofdbank Heerlen, 7000 gulden onder hypothecair verband van twee hoven genaamd Heydael in de bank Heerlen met aanhorige beemden en bossen, alle laatgoede-ren. De hypotheek werd verstrekt door de heer Hubertus Jop-pen, gebiedende heer der vrije heerlijkheid Beegden, raadsheer van wijlen de prins-bisschop van Luik en oud-burgemeester der stad Maastricht.

Voor een lening van 10.000 gulden op 14 april 1790, verstrekt door de heer J.P. Verschuyf, burger en rentenier der stad Maas-eyk, verbond J.W. Heldewier wederom de twee hoven, genaamd Heydael, gelegen in de bank Heerlen met aanhorige landerijen, beemden en bossen, tezamen 162 bunders, waarvan 106 bunders en 111 kleine roeden akkerland en de rest heide en bossen „af-komende voorsegde erven van des Heere vader en oome, waarvan de helft aan zijn Eedele bij partagie ten deel gevallen is en de an-dere helft geacquireert van wijlen zijn broer d'Heer Overste Hel-dewier in het jaar 1777". Hij verzekerde dat zijn panden buiten dit kapitaal niet verder belast waren dan met 7000 gulden ten behoeve van de heer oud-borgemeester Joppen.

Een erfenis van zijn zwager Willem Daniël de Vignon was bij deze ongunstige financiële positie zeer welkom. In 1789 erfde J.W. Heldewier van hem het leen Mezenbroek. Van zijn schoon-moeder, de douairière J.J. Vignon geboren Guiton, erfde hij in 1797 een hypothecaire vordering op de oliemolen van Wetzels ten bedrage van 1200 gulden.

In 1794 maken de Fransen een einde aan het bestaan van de vrijheid en hoofdbank Heerlen. In verband met een bestuurs-maatregel in de belastingsector nam de municipale administratie van het kanton Heerlen een besluit, nader omschreven in een proces-verbaal van 22 augustus 1798, dat te beschouwen is als het be-gin van de afscheiding van Nieuwenhagen. De op die datum aan-gegeven begrenzing werd namelijk aangehouden toen Nieuwen-hagen een zelfstandige gemeente werd. Bij proces-verbaal „de reconnoissance de limite de la commune de Neugenhagen" van 29 augustus 1803 werden de grenzen opnieuw aangewezen en erkend door de chef-landmeter Spinaux ten overstaan van de bur-gemeester, adjoints en commissarissen-repartiteurs van Nieuwen-hagen en de aangrenzende gemeenten Kerkrade, Schaesberg, Ubach over Worms en Eygelshoven⁷. Daardoor ligt Bovenste Heydal voortaan in de gemeente Nieuwenhagen en Onderste Heydal in de gemeente Heerlen.

Dit Onderste Heydal of Heihof wordt in 1816 door de erfgena-men gesplitst in twee hoven en vanaf dat moment verandert de naam in de meervoudige aanduiding Heihoven, in het dialect be-



De poorten van de Heihoven aan de wegzijde. Links van het hek ziet men restanten van de oude „deftige” poort; rechts begint de scheidingsmuur.

kend als „i gen Heihöf”. Nu heet de hele woongroep, voor zover er nog woningen staan, Heihoven, niet te verwarren met de Heihof, waar Nieuwenhagen trots op kan zijn. De Wagenschuts-weg is de grens tussen beide gemeenten. Johan Willem Heldewier werd op 1 juni 1815 lid van de eerste Nederlandse gemeenteraad van Heerlen. Hij woonde op Mezenbroek. De Onderste Heydael heeft hij verkocht aan de halfwin-pachter, Mathias Theunissen, gehuwd met Maria Sophia Timmers. Bij de deling van hun goederen op 16 september 1816 ten overstaan van notaris Kemmerling te Heerlen wordt in de delingsvoorwaarden vermeld, dat de twee erfgerechtigden, aan wie de helft van de hof toevalt, gezamenlijk een scheidingsmuur moeten optrekken. Deze is nu nog gedeeltelijk aanwezig. Ook merkwaardig is een andere passage in de delingsvoorwaarden: „De begraafplaatze, gehoorende aan de Heere Heldewier te Meezenbroek, gelegen in het stuk land op de Gewande is buiten deeling gebleven en is berekend ad 62 c.a., 10 mille-aren, 3 roeden en zal den eygenaer van het lot letter A⁸ den gang van den weg na deze begraafplaatze over zijn erve moeten leiden” (= dulden).

Lot A werd getrokken door Maria Sophia Theunissen, echtgenote van Franciscus Quaedvlieg, wonende op de bovenste Heydaelshof in de gemeente Nieuwenhagen, onder de bijzondere bepaling, dat „de vier andere deelgenoten verklaren voor eeuwig en erfelijk over te dragen en af te staan twintig aren zeventig centiaren akkerland uit de gewande langs den weg na Gelekerken in het vierkant bij het aldaar staande kruis af te meten, voor welke cessie dezelve op haar neemt voor haar, haare erven en opvolgers ten eeuwigden dage binnen de parochiekerke te Heerlen te laten doen een Jaargetijde voor de ziele van wijlen hunne respectieve ouders M. Theunissen en M.S. Timmerts en bovendien het voornoemd kruis in den staat als het nu is te onderhouden en jaarlijks daar aan laten branden een halve kilogramme vetkaarsen op hoogtijdagen”.

Hieruit is op te maken, dat al het land tegenover de in 1816 in twee delen gesplitste hof vanaf het nog bestaand kruis, hoekpunt Wagenschutsweg met Heihovenweg, tot bij het vakwerkhuis Brounen de gewande vormde en hierin lag ook de begraafplaats. Heden weet mevrouw Brounen-Portz, geboren op de halve Heihof die niet aan de weg grenst, nog te vertellen dat haar ouders het land tegenover de hoven „der kirkhof” noemden. De weg naar Geilenkirchen loopt nog ongeveer vanaf pand Brounen langs het bos naar de oude weg van Amstenrade naar Nieuwenhagen en is nu ongeveer de concessiegrens van zilverzandexploitatie Albirena.

J.W. Heldewier overleed op 23 oktober 1819 te Heerlen op kasteel Mezenbroek. Zijn echtgenote stierf op 25 januari 1827 en was toen gedomicileerd op het huis Ravensbosch, gemeente Houthem. Er werden op respectievelijk 12 mei 1820 en 6 oktober 1827 successie-memories opgemaakt⁹. Hieruit blijkt, dat het onroerend goed in 1819 behalve uit Mezenbroek bestond uit de hoeve, genaamd Bovenhof, gelegen te Nieuwenhagen met zijn bijgebouwen, landbouwgronden, weilanden, tuinen en bossen, samen groot 41 bunders, 40 ellen en dan nog 4 bunders 96 ellen landbouwgrond gelegen te Heerlen, 5 bunders 79 ellen land gelegen onder Nieuwenhagen en 3 bunders 72 ellen land gelegen onder Nieuwenhagen.

Op 24 juni 1845 sterft op 63-jarige leeftijd ongehuwd te Heerlen Willem Emilius, zoon van het echtpaar J.W. Heldewier en Sibilla de Vignon, de laatste Heldewier van Heerlen. Hun bezittingen waren in diverse partijen te gelde gemaakt. De erfgenamen Theunissen beheerden de Heihoven onder Heerlen nog enkele generaties. Op 21 december 1886 werd ten huize en herberge van Hubert Douven te Palemig op den Berg (=Schaesberg) voor notaris Gerard Smeets van Heerlen in het openbaar verkocht: de helft van de in 1816 gesplitste Heihof en wel het deel, dat niet direct aan de weg lag. Het wordt dan omschreven als: Huis, stalling, schuur, verdere gebouwen, plaats en boomgaard te Heihoven. Toen de perceelsgewijze verkoop niet lukte, werd de

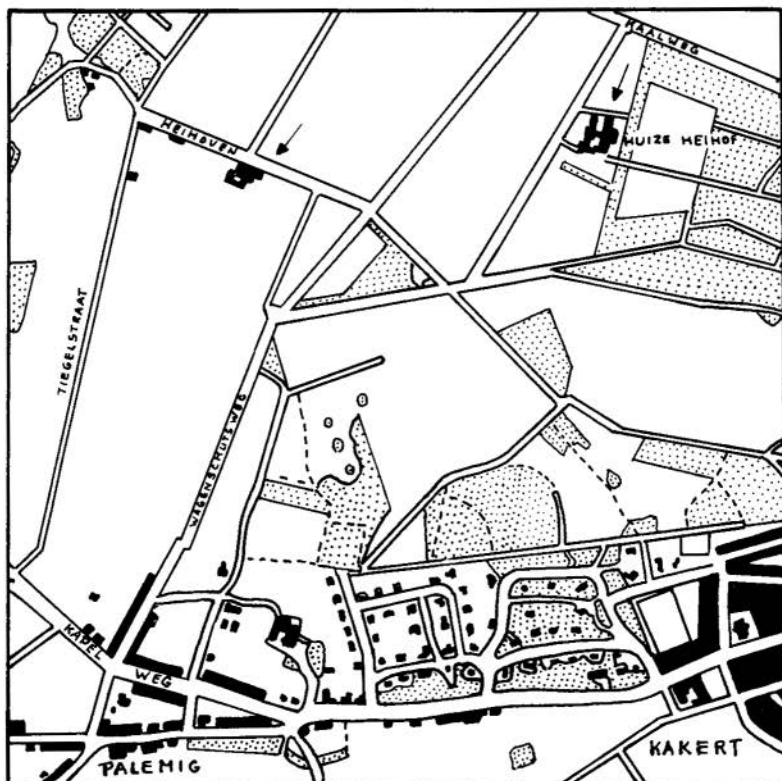
hele massa toegewezen aan de heer Jan Willem Dortu, die de volgende dag verklaarde te hebben gekocht voor Reinier Hubert Vijgen, landbouwer, wonende te Husken, gemeente Heerlen. Reinier Vijgen huwde met J.H. Sophia Quix, de erfdochter van Christiaan Quix en Anna Catharina Quaedvlieg. Hij ging op de Heihof wonen en regelde in een akte van deling van 22 mei 1904 de aanspraken, die Balthasar Joseph Douven, wonende op de Heihof, had als weduwnaar van A.C. Quaedvlieg, wier enige erfgename genoemde Sophia Quix was als enige dochter uit het eerste huwelijk met wijlen Christiaan Quix.

Uit het huwelijk van Reinier Hubert Vijgen met Sophia Quix werden een zoon en twee dochters geboren, waaronder Maria Juliana, die huwde met Karel Boshouwers van Lotbroek-Hoensbroek en om uit de onverdeeldheid te raken werd op 11 maart 1952 bij notaris J.J.M.A. Dolmans een scheiding en deling gemaakt van de boerenhoeve Heidehof te Palemig, ook genaamd Heihof bij Heerlen, met alle aanhorigheden.

Omdat K. Boshouwers er zelf het boerenbedrijf ging uitoefenen, moest volgens de geldende pachtwet pachter Laeven de hoeve verlaten. Enkele percelen werden er nog geruild en verkocht en om van de grote mijnschade af te komen kochten de Oranje Nassau-mijnen deze Heihof in 1966.

De langs de straat gelegen Heihof is door de erfgenamen omstreeks 1860 verkocht en kwam in handen van de familie Schoenmakers te Maastricht en vervolgens van ir. Hubert Menten. Na diens overlijden verkochten zijn erfgenamen deze Heerlense Heihof omstreeks 1920 aan de Heerlense slager G. Hanssen. Deze verpachtte de ca. 15 hectaren akker- en weiland met hof in 1923 aan Alexander Waelen uit Welten. Toen deze in 1939 de Cereshoeve te Vaals pachtte, nam Winand Grooten de pacht over en deze familie beheert thans weer de vroegere twee Heihoven samen. Na 1967 is er een grote afbraak en herbouw van het in 1816 zo eigenaardig verdeelde complex begonnen. Het goed is echter ten dode opgeschreven in verband met de zilverzandexploitatie.

De laatste afstammelingen van de familie Heldewier (die in 1915 is uitgestorven¹⁰ vonden hun bestaan ver buiten Limburg en hadden hun bezittingen hier verkocht. De Heihof te Nieuwenhagen¹¹ kwam evenals de langs de straat gelegen Heihof te Heerlen in het bezit van de familie Schoenmakers en vervolgens van ir. Menten¹². Deze liet het oude jachthuisje afbreken en bij de hof een prachtig zomerverblijf bouwen. In het jachtseizoen hadden er grote drijfjachten plaats ter regulering van de wildstand. Dit tot groot genoegen van de pachters, die achtereenvolgens onder toezicht van rentmeester Erens van hoeve De Kamp te Schaesberg de 40 hectaren akkerland bewerkten. Het waren de gebroeders Moors, J.M. Quaedvlieg, Jacob Nijsten, Curvers, Jozef Vrösch en



De situering van de beide Heihoven, respectievelijk oostelijk en westelijk van de Wagenschutsweg.

zijn zoon Hubert en vanaf 8 maart 1940 de tegenwoordige pachter M.L. Nicolaye.

Hubert Menten verbleef elk jaar enkele maanden op zijn Heihof met prachtige tuin en park en volgens een mededeling van de gemeente Nieuwenhagen was hij er zelfs gedomicilieerd van 1 januari 1912 tot zijn vertrek naar Den Haag op 12 september 1913. Zijn kinderen verdeelden de erfenis niet, maar de volgende generatie vroeg rond 1965 onder leiding van de erfgenaam-beheerder, mr. W. baron Michiels van Kessenich, bij de provinciale overheid concessie aan voor zilverzandexploitatie in dit gebied, waar ook de OGON een concessie aanvraag.

Het aanzien van de gehele omgeving is inmiddels al sterk gewijzigd. Als aan de concessievoorwaarden wordt voldaan, zal er over 25 jaar een groot meer ontstaan zijn met veel attractiefs, maar ... zonder Heihoven.

H.A. Beaujean.

NOTEN:

1. Ter plaatse staat nu het pompstation Heideveld van het beschermd waterwingebied der voormalige Oranje-Nassau mijnen.
2. H.H. van Dam in: De Nederlandse Leeuw, 1925-1926.
3. Zie onder andere Jos. Habets, Geschiedenis van het leenhof en de lenen van Valkenburg, 1884 onder XXVII; Publications, 1885 blz. 230; Gemeente-archief, Heerlen, Banksvergaderingen van Heerlen, 1763-1783, blz. 230.
4. Gemeente-archief van Heerlen, collectie Horst.
5. Zie onder andere Het Land van Herle, 1955 blz. 84.
6. Vergelijk De Nederlandse Leeuw, 1924-1925: het geslacht Heldewier.
7. Vergelijk onuitgegeven boek: Enkele aantekeningen over de gemeente Nieuwenhagen, januari 1976.
8. Te voren was het goed in 5 loten verdeeld door landmeter Den Bor; hij werd bij de taxatie geholpen door Johan Petrus Theunissen, landbouwer te Musschenbroek, gehuwd met Johanna Catharina Meens. Het resultaat werd vastgelegd 9 oktober 1815.
9. Rijksarchief in Limburg Maastricht, Memories van successie.
10. Nederlands Adelboek, 1923.
11. Zie hiervoor: H.A. Beaujean, Rond de Heihof te Nieuwenhagen, in: Het Land van Herle, 1959 blz. 53-59.
12. Volgens het kadaster werd op 10 januari 1900 te Maastricht voor notaris J.M.H. Quaadvlieg door August Schoenmakers, rentenier, wonende te Reckheim (België), verkocht aan de heer Jacob Hubert Menten, oud-hoofdingenieur bij het Mijnwezen in Nederlands Indië, wonende te Haarlem: de pachthoeve genaamd Heihof met bijbehorend terrein in de gemeente Nieuwenhagen, groot 63 HA; in de gemeente Brunssum 1,5 HA heide en dennen; in de gemeente Heerlen heide, kadastraal bekend onder sectie B nr. 2075, totaal groot 84 HA; in de gemeente Heerlen verder nog 34 HA hooiland, dennenbos en bouwland, gelegen in sectie D nr. 1043 en 1070 en in sectie B nog 12 nummers, voor de prijs van f. 48.500,-.

Berichten

JOS CROTT EN JO HOEN, „BOCHOLTZ, O&S DURREP VA VRUGGER EN NOE EN BOOCHESER LUUJ VA DOE”

In de lente van 1978 werd bij de Keiridders van Bocholtz het idee geboren om een fotoboek samen te stellen naar aanleiding van het 175-jarig bestaan van de parochie.

Dat boek zou dan op de jubileumdag - 1 oktober - aan de parochie worden aangeboden. Men moet de moed van de initiatiefnemers bewonderen, die zich niet lieten afschrikken door de grote hoeveelheid werk, die in slechts enkele maanden verzet moest worden.

De reactie van de inwoners van Bocholtz op het verzoek om foto's - en dan met name „oude” foto's - ter beschikking te stellen voor een dergelijke publicatie moet de samenstellers aangenaam verrast hebben. Bijna 1000 foto's kregen zij toegestuurd, waaruit zij een keuze moesten maken.

In de verantwoording op blz. 100 zeggen zij zelf: „Het samenstellen van een boekwerk als dit scheidt altijd problemen. Het materiaal is overvloedig, de omvang beperkt.”.

Ondanks de beperkte omvang heeft men - gelukkig - dit boek voorzien van een inleiding waarin men allerlei lezenswaardigs vindt over de parochie- en gemeentegeschiedenis. We zien dat Bocholtz in 1796 afgescheiden werd van Simpelveld en een zelfstandige gemeente werd. In 1803 verwerft men ook - rechtens - de kerkelijke zelfstandigheid. In feite was die al sinds 1794 een realiteit door het vluchten van de Simpelveldse pastoor voor de Fransen en het aantrekken door de Bocholtzenaren in datzelfde jaar van een eigen pastoor. Het conflict dat na terugkeer van de vroegere pastoor ontstond, werd dus in 1803 beëindigd door de verheffing van de kerk te Bocholtz tot parochiekerk.

Ook zonder dit conflict zou Bocholtz kerkelijk zelfstandig geworden zijn. Misschien had het dan wat langer geduurd. Kijken we namelijk naar Heerlen en Schaesberg, dan zien we daar een zelfde ontwikkeling. Eerst het zelfstandig worden van Schaesberg in 1638 op bestuurlijk gebied en in 1700 op kerkelijk gebied. Al speelde in dit geval dan ook nog mee dat Schaesberg sinds het Partagetractaat in 1661 Spaans was - en dus onder katholiek gezag stond en Heerlen Staats - en dus onder protestants gezag stond -.

Bij het doorlezen van het Ten Geleide bevreesde het mij dat men besloten had niet verder te gaan dan 1945, ofschoon het 175-jarig bestaan van de parochie in 1978 de aanleiding was tot het uitgeven van het boek. Een verklaring voor deze beslissing mis ik echter. Wel wordt reeds aangekondigd, dat men plannen heeft voor een 2de deel. De lezer moet tot blz. 100 wachten voordat hij in de verantwoording leest dat men bewust voor het jaar 1945 gekozen heeft en dat een 2de deel - gewijd aan de meer recente geschiedenis - mogelijkerwijs verschijnt „als afsluiting van een tijdperk, als Bocholtz zal ophouden - wat niemand hoopt, maar iedereen vreest - een zelfstandige gemeente te zijn.”

Werpen de plannen voor de herindeling al zover hun schaduwen vooruit? Bijna 50 jaar geschiedenis van de gemeente Bocholtz is in dit boek vastgelegd. Het roept een beeld op van een landelijke gemeenschap, die een zeer

sterk ontwikkeld verenigingsleven kende en kent. Sport, muziek, toneel, folklore, het is allemaal in de fraaie staatsfoto's van de verenigingen terug te vinden. Ook een studieclub (met veel leden) en - zeer verrassend - een humorclub (met minder leden). Humor was blijkbaar een serieuze zaak als men moet afgaan op de gezichten van de heren, maar - zeer verfrissend - laten zij zich fotograferen met een glas bier in de hand.

De inwoners van Bochtoltz kunnen terecht blij zijn met dit keurig verzorgde boek, dat voor fl. 30,- verkrijgbaar is indien men het zelf afhaalt op het gemeentehuis te Bochtoltz.

H.A. BEAUJEAN:

„STAMBOOM FAMILIE VONCKEN VOOR HEERLERHEIDE EN HOENSBROEK”

Opnieuw verrast de heer Beaujean ons met een publicatie. Deze keer heeft hij het resultaat van zijn genealogische onderzoekingen betreffende de familie Voncken op papier gezet. Hij beperkt zich hierbij (terecht) tot Heerlerheide en Hoensbroek. Wie het werk ter hand neemt, zal zich verbazen over de veelheid aan gegevens en kan alleen maar gelukkig zijn met de uitkomst: de geschetste samenhang van de diverse families.

Er is een tweetal bijzondere aspecten aan het werk van de heer Beaujean, dat vermelding verdient: Ten eerste, dat hij zijn gegevens zo menselijk verwerkt, de genoemde families persoonlijk benadert en zelf er midden tussen gaat staan, wat ook tot uiting komt in de vermelding van de huidige generaties (voor een pasgeboren baby zal ook al een plaats ingeruimd worden); ten tweede, dat hij de genealogische gegevens in een historisch kader plaatst en de mensen inpast in woonomgeving en woonsfeer. Een kaart van Heerlerheide op bladzijde 2 met vermelding van de talloze plaatselijke benamingen is daarbij van grote waarde.

Tenslotte dient de geïnteresseerde lezer nog te weten, dat het geheel verlucht is met meer dan 25 foto's. Men zou het als een gemis kunnen zien, dat er niet een klapper met persoonsnamen is opgenomen, maar (en ik meen dan in de geest van de auteur te spreken) wie daar behoefte aan heeft, moet die dan zelf maar samenstellen.

Het boek, dat ruim 40 bladzijden telt, is te koop bij boekhandel/drukkerij Lanteern, Mgr. Hanssenstraat 9, Heksenberg. Wie het aanschaf zal er gegarandeerd geen spijt van hebben.

BIJEENKOMSTEN WERKGROEP HET LAND VAN HERLE

Op 9 april hield dr. J.A.K. Haas uit Maastricht een spreekbeurt over het onderwerp van zijn proefschrift „De verdeling van de Landen van Overmaas tussen Spanje en de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1644-1662”.

Op 26 april werd in het Thermenmuseum onder leiding van drs. J.T.J. Jamar de tentoonstelling „Rond de bouw van het stadhuis, 1939-1948” bezocht.

Op 14 mei werd er in aansluiting op een lezing in maart een bezoek gebracht aan het stadhuis van Maastricht en het huis „Eyll” te Heer, waar stucwerk van Petrus Gagini werd bezichtigd.

Op 11 juni werd in het Thermenmuseum na een inleiding van de heer Alb. Corten een bezoek gebracht aan de tentoonstelling „Kinderen van toen, het Limburgs kinderpportret van de 16de tot 19de eeuw.

L.G.O.G., KRING HEERLEN

Op 4 april werd de jaarvergadering gehouden, waarop de heer H.W.A. Lemerling uit Valkenburg een dia-voordracht hield, getiteld „t Vakwerkhoes in oos Limburgs laand“.

Op 28 april werd in het Thermenmuseum een bezoek gebracht aan de tentoonstelling „Rond de bouw van het stadhuis, 1939-1948“ onder leiding van drs. J.T.J. Jamar.

Op 19 mei bracht de kring een bezoek aan het openluchtmuseum Bokrijk met een rondleiding door directeur Laenen en bezichtigde, begeleid door de prior, de abdij Averbode.

Op 12 juni hield de heer R. van Laere uit Sint Truiden een lezing over „De Babylonische beschaving ten tijde van Nabonides“.

In aansluiting hierop werd op 16 juni Aken bezocht en met name de tentoonstelling „Sumer, Assur, Babylon“. Verder stond op het programma een stadswandeling en een bezoek aan het Rathaus, beide onder leiding van dr. L. Hugot.

TENTOONSTELLING „KINDEREN VAN TOEN“

Door de Commissie Iconografie van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap is - in samenwerking met 4 Limburgse musea - in het jaar van het kind een tentoonstelling samengesteld, die de titel heeft meegekregen „Kinderen van toen. Het Limburgse kinderportret 16de tot 19de eeuw“.

Zoals iedereen in onze streken wel zal weten, kan men in de 16de tot 19de eeuw niet spreken over één Limburg en daarbij denken aan onze huidige provincie. Men kan dan ook niet spreken over Limburgers in die periode of over het Limburgse kinderportret. In de inleiding op de catalogus staat daarom: „Limburgse portretten zijn geen portretten van Limburgers in de letterlijke zin, maar portretten van personen, die in de geschiedenis van onze provincie een zekere rol gespeeld hebben“. Daaruit volgt ook, dat de kinderen behoord hebben tot de welgestelde, invloedrijke families in die dagen; de grote massa kon zich zeker niet de luxe permitteren kinderen te laten portretteren.

De tentoonstelling is, aangevuld met enig antiek speelgoed uit de 18de en 19de eeuw, in het Thermenmuseum te bezichtigen tot 9 juli, vervolgens in het Bonnefantemuseum te Maastricht (11 juli - 29 juli) en in het gemeentemuseum van Roermond (11 augustus - 30 september).

De openingstijden van het Thermenmuseum zijn op dinsdag t/m zaterdag 10 - 17 uur, op zondag 14 - 17 uur.

Kroniek

1979

- 31 jan. Opening tentoonstelling van schilderijen en gouaches van Hans Truijen in Heerlens stadhuis door de burgemeester; deze tentoonstelling wordt gehouden ter gelegenheid van de 50ste verjaardag van de schilder.
- 1 febr. Benoeming van A.J.M.H. Lagro uit Swalmen tot geneesheer-directeur van het St. Gregorius de Grote-ziekenhuis in Brunssum, als opvolger van H.H.C. Stapert.
- 14 febr. Afscheid van ir. C.E.P.M. Raedts als voorzitter van de Stichting Mijnmuseum; hij wordt opgevolgd door dr. W. Kimpe en wordt benoemd tot ere-voorzitter.
- 14 febr. Sloop van de 75 m. hoge betonnen schoorsteen op het voormalige Staatsmijn Wilhelmina-terrein in Terwinselen-Schaesberg, door aannemings- en handelsbedrijf M. van de Akker B.V. uit Nuth.
- 17 febr. Opheffing van Heerlens Openbaar Slachthuis aan de Voskuilenweg.
- 21 febr. Afscheid van H.J. Gielens, commissaris van gemeentepolitie te Heerlen, wegens het verkrijgen van functioneel leeftijdsontslag.
- 24 febr. Uitreiking van de tiende „Parelorde van carnavalesk Brunssum“ aan Ilse Frankentahl-Hinrichsen, de eerste vrouw die deze onderscheiding ontvangt.
- 26 febr. Overlijden van de 72-jarige W.Th. Snoek uit Heerlen, oud geneesheer-directeur van het St. Jozefziekenhuis te Kerkrade.
- 2 mrt. Uitreiking van bronzen erepenning aan Math. Willemsen bij gelegenheid van zijn 25-jarig lidmaatschap van de bouwvereniging „Glück Auf“, Heerlen, door burgemeester J.A.M. Reijnen, tevens voorzitter van de Nationale Woningraad.
- 8 mrt. Officiële opening Muziekschool Voerendaal, een dependance van de Heerlense Muziekschool, in de voormalige kleuterschool „Op Weg“ aan het Raadhuisplein door burgemeester J.W.H. Sieben.
- 14 mrt. Indiening wetsontwerp gemeentelijke herindeling Zuid-Limburg.
- 21 mrt. Bijeenkomst in verband met afscheid van de docenten W. Müller, J. Caspers en J. Braeken van het Coriovallumcollege in Heerlen en ter gelegenheid van het koperen jubileum van de docenten Tillmanns en Ubachs.
- 22 mrt. Officiële opening nieuwe streekschool „De Linde“ voor Voortgezet Buitengewoon Onderwijs aan de Pater Beatusstraat in Heerlen door wethouder J.J.M. Verheugen.
- 23 mrt. Installatie van M.J. Sterk tot commissaris van gemeentepolitie over de samenwerkende corpsen Brunssum en Hoensbroek.
- 23 mrt. Officiële opening nieuwe huisvesting van de Architectengroep Sigmond B.V. in de gerestaureerde monumentale „Geleenhof“, Valkenburgerweg, Heerlen, door Heerlens burgemeester.
- 27 mrt. Installatie van A.L. van Berge Henegouwen tot commissaris van gemeentepolitie te Heerlen.

1979

- 27 mrt. Bezoek van een 50-tal Belgische, Duitse en Nederlandse leden van het Benelim Convent van Archivarissen aan het Thermenmuseum in Heerlen en het Mijnmuseum in Kerkrade.
- 27 mrt. Officiële opening kantoorflat „Hoppenhof“ aan de Spoorsingel in Heerlen door de burgemeester van Heerlen.
- 30 mrt. Opening fototentoonstelling „Oad Zumpelveld“ door Simpelvelds oudste inwoner, de 95-jarige mevrouw Hanneman, met assistentie van burgemeester J.G.T. Bouwens.
- 1 apr. Benoeming van hoofdinspecteur drs. Heijboer van de gemeentepolitie Heerlen tot adjunct-directeur van het Zuid-Nederlands Instituut voor Gemeentepolitie-opleiding in Heerlen.
- 4 apr. Overlijden van mr. F.G. van der Kroon, oud-kantonrechter te Heerlen, in de leeftijd van 82 jaar.
- 12 apr. Officiële opening nieuwe visvijver - in beheer bij hengelsportvereniging „De Edelkarper“ - aan de Kasteellaan te Meezenbroek - Heerlen door wethouder A.O.H. Rozeboom.
- 21 apr. Viering 40-jarig priesterfeest van pastoor-deken drs. W. Meys van Hoensbroek; bij gelegenheid hiervan wordt hij benoemd tot ereburger en ontvangt hij de hieraan verbonden legpenning.
- 22 apr. Première film betrekking hebbende op de Hoensbroekse actualiteiten in 1978, vervaardigd door de Hoensbroekse Amateur Filmclub (H.A.F.).
- 23 apr. Viering 50-jarig bestaansfeest VVV (Vereniging voor Vreemdelingenverkeer) Heerlen; in het kader hiervan presentatie nieuwe VVV-stadsfolder en introductie van „Heerlense kirschvlaai“, een nieuwe variatie op een bekend streekproduct.
- 23 apr. Presentatie aan het Heerlense college van burgemeester en wethouders van rapport „Affectieve Monumenten in Heerlen“ van de Tijdelijke Adviescommissie Inventarisatie Monumenten.
- 24 apr. Opening tentoonstelling „Rond de bouw van het stadhuis, 1939-1948, Heerlen“ in het Thermenmuseum te Heerlen.
- 26 apr. Opening tentoonstelling „Mijn naam is Juliana“, schilderijen, foto's, enz. van de bijna 70-jarige vorstin, in kasteel Hoensbroek door burgemeester A.L.H.M. Kessen.
- 27 apr. Officiële opening tentoonstelling van een collectie poppen van H.M. de Koningin in het gemeenschapshuis „der Sjeet“ door Schaesbergs burgemeester mr. H.Th. Vrouwenraets.
- 27-28 apr. Afscheid van Hoensbroeks burgemeester A.L.H.M. Kessen in verband met pensionering ingaande 1 mei, per welke datum hij tot waarnemend burgemeester wordt benoemd; hij ontvangt de onderscheiding Ridder in de Orde van de H. Silvester en ereburger van Hoensbroek.
- 3 mei. Officiële opening nieuwbouw - naast het bestaande kantoor - van de Algemene Bank Nederland aan het Emmaplein in Heerlen door burgemeester J.A.M. Reijnen.
- 7 mei. Uitgave boekje „Stamboom familie Voncken voor Heerlerheide en Hoensbroek“ van de hand van H.A. Beaujean.